

"ניהול הסכסוך" של נתניהו נכשל, יש לחזור ל"פתרון הסכסוך"

שאל אריאלי ומוטי קריסטל 08.07.2021 20:00

ממשלת ישראל החדשה מכילה בתוכה פערים מדיניים ואידיאולוגיים עצומים. שיקום עיי החורבות שהותירו הממשלות של נתניהו ושותפיו בעקבות החלשת הממשל, כרסום הדמוקרטיה, והרס המרקם החברתי, הוא האתגר הראשון במעלה העומד בפני ממשלת בנט-לפיד. ואולם, הכישלון של תפיסת "ניהול הסכסוך" שהוביל בנימין נתניהו, מחייב את הממשלה לקבל בהקדם הכרעה מדינית, שעיקרה חזרה לתפישה של "פתרון הסכסוך".

ההבדל בין ניהול הסכסוך לפתרון הוא במיקוד המאמצים. בניהול הסכסוך מתמקדים בהנמכת הלהבות, הארכת הזמן בין סבבי לחימה, והפרדה בין השאיפות הלאומיות של הפלסטינים לבין שאיפותיהם האישיות לפרנסה וחופש תנועה — זאת לשם חיזוק ההתיישבות היהודית ויצירת תנאים לסיפוח הגדה המערבית או חלקה. פתרון הסכסוך, כרוך בהסכם קבע שבו יידרשו הצדדים לוותר לעד על חלק משאיפותיהם, ובה בעת יקבלו מענה לסוגיות שבשורשי הסכסוך.

ישראל נכשלה בהשגת יעדיה במסגרת ניהול הסכסוך: ברצועת עזה היא נאלצת להתמודד עם חמאס, שיכולותיו מתעצמות, מפעל ההתנחלות בגדה המערבית רחוק מאוד מהשגת התנאים שיאפשרו סיפוח לישראל, והמרכיב הטריטוריאלי במשנה של הימין המדיני אבד עם החלפתו של דונלד טראמפ בג'ו ביידן.

מציאות מדינית זו מעמידה את ישראל בפני הכרעה בין שתי אפשרויות ביחס למשטר שלה. באפשרות הראשונה, ישראל תוכל לדבוק במדיניות הסיפוח הזוחל, אך זו תאיץ את דחיקתה לעמדה של מצורעת בקהילה הבינלאומית, תפגע בברית האסטרטגית עם ארצות הברית, תהרוס את היחסים עם ירדן ומצרים, תביא את חמאס לעמדת המנהיגות באש"ף, תהפוך את הסכמי אברהם לאות מתה, תעצים את המתח הלאומי בקרב ערביי ישראל, תרחיק את יהדות ארה"ב מישראל, ותגביר את האנטישמיות בעולם. העולם לא יתרגל לסיפוח, בניגוד לטענות של ראש הממשלה נפתלי בנט. ישראל תוגדר כבעלת משטר אפרטהייד והקהילה הבינלאומית תתייחס אליה בהתאם, באופן שיגבה מישראל מחיר כלכלי, ביטחוני וחברתי גבוה.

באפשרות השנייה, ישראל תוכל להיכנס לתהליך של שיקום יחסיה עם הפלסטינים: להסדיר את נושא רצועת עזה ולבצע מהלכים שיחזקו את היציבות והמשילות של הרשות הפלסטינית בגדה המערבית, ויכוננו מנהיגות מאוחדת שתציג את העם הפלסטיני, ותהיה מוכנה לחדש את המשא ומתן ולחתום על הסכם קבע על בסיס ההחלטות הבינלאומיות. מדיניות זו תהיה כרוכה בהיערכות לאומית נרחבת להיפרדות מדינית ופיסית מהפלסטינים. ככל שישראל תדבק באפשרות הראשונה, ותימנע ממעבר לאפשרות השנייה, המחיר שהיא תידרש לשלם ילך ויאמיר. לכן על הממשלה לחזור למדיניות של פתרון הסכסוך. אולם כאן יש לבחון מהם שורשי הסכסוך בינינו ובין הפלסטינים.

בתיאוריה של יישוב סכסוכים נדרשת תשומת לב לבירור העובדות, אך יותר מכך יש להבין את הפרשנות שניתנת להן על ידי הצדדים, ואת התודעה הציבורית המתעצבת לאורה במהלך השנים.

התודעה הישראלית בנויה על נרטיב הרואה ב"פלשתינה-א"י" — שכללה את מרחב ארץ ישראל ועבר הירדן המזרחי (ועידת סן רמו 1920) — את הבית הלאומי שהובטח לעם היהודי בהצהרת בלפור. ההבטחה נשענה על ההכרה הבינלאומית ביהודים כעם בעל זכות טבעית להגדרה עצמית במולדתו ההיסטורית, אך התעלמה במודע מן הערבים שהיוו את הרוב המכריע בקרב תושבי הארץ, ברוח הדברים שכתב שר החוץ הבריטי, ג'יימס בלפור, באוגוסט 1919: "הציונות... בעלת חשיבות עמוקה פי כמה משאיפותיהם ומדעותיהם הקדומות של 700 אלף הערבים היושבים בארץ עתיקה זו".

לפי הנרטיב הישראלי, מאז 1920 "ויתרה" התנועה הציונית פעמיים לטובת הערבים. הוויתור הראשון היה ב-1922 עם הוצאת עבר הירדן מתחולתה של הצהרת בלפור, וכינונה של אמירות עבר הירדן. אולם האמת ההיסטורית היא, שב-1922 שר המושבות הבריטי, וינסטון צ'רצ'יל, חזר והדגיש: "ממשלת הוד מלכותו רוצה להפנות תשומת לב לעובדה שנוסח ההצהרה הבינלאומית (הצהרת בלפור) אינו מתכוון שפלשתינה בכללה תהפוך להיות בית לאומי יהודי, אלא שבית לאומי כזה יוקם בפלשתינה". ואכן, מהלך בריטי זה זכה לאשרור חבר הלאומים.

הוויתור השני היה בהסכמה להחלטת החלוקה בכ"ט בנובמבר 1947, שבה נקבע כי לצד המדינה היהודית, שתשתרע על 55% משטח הארץ, תקום גם מדינה ערבית על 45% מהשטח. אולם גם כאן אין מדובר בוויתור של התנועה הציונית. ראשית, דוד בן גוריון הוא שהעלה את הצעת החלוקה במכתבו לשר החוץ הבריטי ארנסט בוויין בפברואר 1947: "הסידור המידי האפשרי היחיד, הוא הקמת שתי מדינות (בא"י), אחת יהודית ואחת ערבית".

שנית, הגבולות שהוצעו בהצעת החלוקה היו הדרך היחידה להעניק את השטח הגדול ביותר למדינה היהודית מבלי להפר את הצהרת בלפור ואת כתב המנדט. בשניהם הותנה שהמדינה היהודית תקום "תוך שמירת הזכויות האזרחיות והדתיות של כל תושבי פלשתינה, ללא הבדל גזע ודת". בשל המאזן הדמוגרפי בפלשתינה, שהיה ביחס של 1:2 לטובת הערבים, גבולות החלוקה יצרו בשטח שיועד למדינה היהודית רוב יהודי זעום, 55%, שנועד לאפשר את זהותה היהודית של המדינה במשטר דמוקרטי. בן גוריון היטיב לבסס את המעמד של החלטת החלוקה, בהכריזו על הקמת המדינה "על יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות".

מנקודה זו ואילך חתרה הנהגת ישראל להרחבת גבולותיה בהתאם לנסיבות. הסירוב של ערביי הארץ לקבל את החלטת החלוקה, ויציאתם למלחמה יחד עם מדינות ערב, איפשרו לישראל להרחיב את גבולות המדינה ולהעמידם על 78% משטח פלשתינה. ביוני 1948 הכריז בן גוריון בישיבת הממשלה: "החלטת 29 בנובמבר מתה. המלחמה תקבע את גבולות המדינה". 19 שנה מאוחר יותר, בצעד חסר תקדים, הכיר האו"ם (החלטה 242, לאחר מלחמת ששת הימים) בגבולות אלו (הקו הירוק), ודרש שישראל תיסוג במסגרת הסכם שלום רק משטחים שנכבשו ב-1967.

הנרטיב הפלסטיני שונה לחלוטין, וחובה עלינו להכירו גם אם איננו מסכימים לו. בעיניים פלסטיניות, שורש הסכסוך טמון בהצהרת בלפור, שניתנה לעם היהודי שלא ישב בארצו, ולא לערביי הארץ, שהיו רוב מוחלט בה. זאת בניגוד לרעיון ההגדרה העצמית שקבע לאחר מלחמת העולם הראשונה, כי "ארץ שייכת לתושביה ולא לכובשיה".

בספרו "שאלת פלסטין", כתב אדוארד סעיד, מבכירי הוגי הדעות הפלסטינים, על הצהרת בלפור: "הצהרה שכוחה אינו ניתן לתפישה, אלא למי שמודע בבירור לדמוגרפיה ולמציאות האנושית של פלסטין". ובאמנת אש"ף (1964) נאמר כי "התוקפנות נגד האומה הפלסטינית ואדמתה החלה בשנת 1917".

בראיה פלסטינית, כל האירועים מאז 1917, לרבות מלחמת 1948, היו רצף אחד של מהלכים להגנה עצמית על זכויותיהם שנגזלו ב-1917. במשך שנים הפלסטינים שללו את ההחלטות הבינלאומיות המכירות בזכויותיו של העם היהודי ופסלו את כל ההצעות לחלוקת הארץ. "אמרנו לעולם כי איננו מסכימים שפלשתינה הקטנה תחולק, וכי אנחנו מתכוונים להילחם נגדה (החלטת החלוקה)", הכריז ג'אמל אל-חוסייני, נציג הוועד הערבי העליון במועצת הביטחון של האו"ם באפריל 1948. וב-1964, נכתב באמנה הפלסטינית: "חלוקת פלסטין משנת 1947 והקמת ישראל בטעות יסודן".

שינוי עקרוני ומשמעותי בעמדה הפלסטינית התרחש בנובמבר 1988, כשאש"ף קיבל את החלטת החלוקה המכירה במדינה יהודית, ואת החלטה 242, המעגנת את ריבונות ישראל על השטחים שנכבשו במלחמת העצמאות. לאחר 71 שנה הפלסטינים עברו משיח המבוסס על הזכויות העקרוניות, ובראשן הזכות להגדרה עצמית בכל פלשתינה-א"י, לשיח המבוסס על ההחלטות הבינלאומיות, והתקבעה בקרבם תפישה עדכנית ליישוב הסכסוך: "תפישת ה-78-22". לשיטתם הם ויתרו על 78% מ"המולדת פלסטין" לטובת כינון מדינת פלסטין על 22% משטחה, ולא סנטימטר פחות. אחמד קריע (אבו עלא) אמר ב-2000: "קווי 1967 הם הגבול... נהיה נכונים לדבר על שינויים קטנים בקווים אלה ובלבד שיהיו הדדיים ושווים באופן מוחלט באיכות ובגודל".

המתח בין הנרטיב הישראלי לנרטיב הפלסטיני עלה שוב ושוב בניסיונות להגיע לפתרון הסכסוך תחת הממשלות של אהוד ברק (קמפ דייוויד 2000) ואהוד אולמרט (אנאפוליס 2008). מדוע? מאחר שהנרטיב שהשתרש בתודעה הישראלית לאחר מלחמת ששת הימים, כבר עלה מדרגה עד תהליך אוסלו: שטחי הגדה והרצועה נהפכו מ"שטחים כבושים" ל"שטחים במחלוקת". סיפוח מזרח ירושלים היה לעובדה מוגמרת, ויתרה מכך: יצחק רבין אמר בכנסת באוקטובר 1995: "גבולות מדינת ישראל יהיו מעבר לקווים שהיו קיימים לפני מלחמת ששת הימים... בראש ובראשונה ירושלים מאוחדת". לפני ועידת קמפ דייוויד אהוד ברק סבר כי מטרת המו"מ היא: "חלוקה צודקת של שטחי יו"ש". ולאחרונה, "תוכנית המאה" של טראמפ, בהנחיית נתניהו, הציעה לנגוס בגסות ב-22% שעבור הפלסטינים נתפשים כמעט שנותר.

העשור האחרון, שהתאפיין בקיפאון מדיני, ובשליטה ישראלית בשטחי C, המשתרעים על פני 60% מהגדה, הולידו הצהרות שהסיגו את התודעה הישראלית צעד נוסף לאחור: שטחי C נתפשים כיום בעיניים ישראליות כשייכים לישראל, וכך בנט חוזר ומכריז על רצונו בסיפוחם — ולא היא. אלה שטחים כבושים. אך התודעה הישראלית החדשה, שהתפתחה על רקע הצהרות כאלו, רואה בסיפוח שטחי C מהלך הוגן, משום שבשטח זה מתגוררים 450 אלף יהודים וכ-100 אלף פלסטינים. זאת, למרות שלמעלה ממחצית האדמות הן בבעלות פרטית פלסטינית.

במונחים של משא ומתן ברור כי במציאות כזו לא מתקיים "מרחב הסכמה". לא רק בין עמדות הצדדים, אלא בעיקר בין התפישות המקבעות את התודעה ציבורית. ועדיין, הבשורה הטובה היא שמרחב הסכמה או בשלות פוליטית להסכם, הם דברים דינמיים. אולמרט, למשל, רוויזיוניסט ציוני, הבין שלא ניתן להשיג את כל שלושת יעדי הציונות — ארץ ישראל, דמוקרטיה ורוב יהודי — ואמר (ל"מעריב") ב-2012: "מובן שאם יכולתי לחיות בכל חלק מאדמת ארץ ישראל, וגם לחיות בשלום עם

שכנינו, וגם לשמור על אופייה היהודי של מדינת ישראל, וגם לשמור אותה כמדינה דמוקרטית, וגם לזכות בגיבוי של כל הקהילה הבינלאומית — אז הייתי עושה את זה. אבל זה בלתי אפשרי... מנהיגות אחראית חייבת... להסיק את המסקנות הדרושות, להתנער ממדיניות של פופוליזם זול ולנהוג באחריות ובכובד ראש, ולא לחפש פופולריות מהירה וקלה".

גם מהעבר השני יש התפכחות וקריאה לאחוז בעמדות פרגמטיות. "אנו נלחמים בישראל וחותרים (להביא) לקיצה, שעה שהיא עובדה קיימת וישות ממשית, שיש לה יחסים בינלאומיים וקשרי ידידות עם רוב מדינות העולם", כתב ב-2018 אוסאמה ימאני, משפטן ובעל טור ביומון הסעודי "עוכאט".

ומה הלאה? חשוב להמשיך להקנות ידע ולהציג לציבור את הנרטיב של הצד השני. על פי "מדד השלום" האחרון שפירסמה אוניברסיטת תל אביב (מאי 2021) אף כי 57% מהציבור תומכים בניהול מו"מ עם הפלסטינים, 68% אינם מאמינים כי זה יוביל לשלום עם הפלסטינים. כמו כן, אף כי 63% מתנגדים ל"המשך המצב הקיים", 46% סבורים שיש לו את הסיכוי הגבוה ביותר להמשיך ולהתקיים. כאשר המנהיגות והציבור מבינים את מקור הסכסוך, גם אם אין הם מסכימים או מקבלים את עמדת הצד השני, נפתח פתח לשינוי. הציפיות מהמו"מ הופכות ריאליות. המחירים הנדרשים להסכם קבע מובנים יותר. ההצהרות המעצבות את דעת הקהל הופכות אחראיות, שקולות יותר. "ניהול הסכסוך" או בשמו האחר "המשך המצב הקיים", הופך יקר מדי ומיותר, והדרך ליישוב הסכסוך נסללת.

ד"ר אריאלי הוא מחבר הספר "ככה בדיוק קרה? 12 מיתוסים ישראלים על הסכסוך הישראלי-פלסטיני" (ספרי עליית הגג וידיעות ספרים); עו"ד קריסטל הוא מומחה למו"מ וניהול משברים. השניים הקימו את מינהלת המשא ומתן בלשכת ראש הממשלה ב-1999